

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
навчальної дисципліни «Політологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (право)

№2 за темою «Історія політичних вчень»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. №7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 р. №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 №2

Розробник:

Професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат
історичних наук, старший науковий співробітник Надія ДЕМИДЕНКО

Рецензент:

Професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС, доктор
історичних наук, професор Юрій ОСАДЧИЙ

Тема №2. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ

План лекції :

1. Політична думка Античності.
2. Релігійно-політичні концепції Середньовіччя.
3. Політичні концепції Нового часу.
4. Теорії походження держави.

Рекомендована література :

Основна :

1. Воронянський О.В. Політологія. Підручник. 2017. 179 с.
URI:<https://www.academia.edu/39548408/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>
2. Гелей С. Д. Політологія : навчальний посібн. 9-те вид., переробл. і доп. Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. 370 с.
URI:<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-56.html>
3. Гетьманчук П., Грицук В.К. Політологія. Навчальний посібник. К. : Основи, 2010. 415 с. URI:<http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-155.html>
4. Політологія. Лекційний матеріал. Мультимедійний навчальний підручник. Національна академія внутрішніх справ. Кафедра філософії права та юридичної логіки. К., 2021. 203 с. URI:[https://arm.naiau.kiev.ua/books/politolog\(2018-11-14\)/lec/lec1.html](https://arm.naiau.kiev.ua/books/politolog(2018-11-14)/lec/lec1.html)
5. Політологія. Навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях). За наук. Редакції проф. Бліхара. Львів. ПП Арсенал. 2018. 540.
URI:http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1854/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_29_10_2018.pdf

Додаткова

1. Політологія. Навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях). За наук. Редакції проф. Бліхара. Львів. ПП Арсенал . 2018. 540.
URI:http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1854/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_29_10_2018.pdf
2. Політологія. Тематичний словник. Мультимедійний навчальний підручник. Національна академія внутрішніх справ. Кафедра філософії права та юридичної логіки. К., 2021. 203 с. URI: [https://arm.naiau.kiev.ua/books/politolog\(2018-11-14\)/inf/slovnkyk.html](https://arm.naiau.kiev.ua/books/politolog(2018-11-14)/inf/slovnkyk.html).

Інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті:

1. Національна парламентська бібліотека України. [сайт]. URL: <http://www.nplu.org/>
2. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. [сайт]. URL:<http://www.nbuv.gov.ua>

Терміни і поняття:

Аристократія – правління «кращих», які піклуються про вище благо держави і суспільства.

Демократія – в трактуванні Платона і Арістотеля – форма правління, яка представляє інтереси незаможної більшості.

Монархія – за Арістотелем – вид єдинодержавності, що ставить за мету загальну користь.

Олігархія – викривлення аристократичної форми правління, своєкорисливе панування меншості багатих.

Політія – за Арістотелем – правління більшості «середнього елемента в інтересах загальної користі; основний інтегруючий чинник політії – об'єднання інтересів заможних і незаможних, багатства і свободи.

Раціоналізм – метод пізнання, що визнає розум єдиним джерелом істинного знання.

Тиранія – формально монархічна влада, але з іншим, ніж у монархії змістом: тиран переслідує особисту користь, ігнорує законність, зневажає інтереси суспільства.

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Політична думка Античності.

Політична наука приділяє велику увагу не тільки проблемам, що розкривають різні аспекти сучасного політичного розвитку, але і політичним явищам в їх історичному русі. У свою чергу, відображенням названої тенденції виступає формування поглядів на державу, політичну владу і політику. В історичному минулому політичні ідеї розглядалися на початку в рамках релігійних, етичних, філософських побудов; згодом досить чітко позначився напрямок, пов'язаний з оформленням їх у самостійну доктрину: політичні ідеї стають систематизованими поглядами, сукупністю досить автономних, конкретних знань і положень про політику – політичними навчаннями.

Актуалізація названого кола проблем показує, що в системі політичних знань особливе значення належить концептуально оформленим положенням про політику і політичної влади. **Особливий інтерес у розглянутому ракурсі викликає антична класика, представлена Сократом, Платоном, Арістотелем (V-IV ст. до н.е.).**

Інтерес до політичної думки саме класичного періоду підігривається наступними обставинами.

По-перше, центральні принципи – поняття античних філософів і мислителів, що виражають відношення до соціально-історичних і політичних процесів, склалися в систему поглядів, яка виступає як оригінальна і самобутня конструкція. Ставлячи питання про те, **яким чином може будуватися знання про світ політичний, античні мислителі прагнули надати своїм роздумам науковий характер.** У силу цього їх побудови містять в початковій формі такі

роздуми, які в подальшому в західноєвропейській політичній думці стануть як самостійними дослідженнями.

По-друге, **антична політична думка раннього періоду виступає лише як інтелектуальна передісторія**. І хоча в філософсько-політичній літературі зазначається, що «не можна вважати Сократа тим рубежем, який відділяє становлення філософської і суспільної думки від періоду її зрілості, оскільки Сократ не створив цілісної системної політичної концепції», тим не менше, духовно саме Сократ ближче до Платона і Аристотеля, **і саме Сократичний вплив на Платона, а через нього і на Аристотеля було вирішальним і послужило свого роду поштовхом для подальшого перспективного духовного розвитку**.

Можна позначити деякі проблемні напрями, повторюваність яких у творчості кожного з названих мислителів дозволяє з певною часткою вірогідності стверджувати, що вони властиві філософсько-політичній культурі розглянутого періоду (античності):

- утвердження моральної спрямованості полісного життя в цілому, визнання полісних порядків втіленням збігу інтересів (однодумності) його індивідів на основі прагнення до блага і справедливості;

- визначення тих категорій людей (кращих), які були б допущені до владних структур на основі деяких, спочатку властивих їм, характеристик: мудрості (і в силу цього здатності до оптимального рішення внутріполісних проблем) і високих моральних рис;

- підкреслення необхідності політичної освіти та виховання полісного індивіда в руслі демократичного ідеалу якогось прообразу всебічно розвиненої, досконалої особистості - сплаву краси, гречності, моральності та політичної чесноти.

Розглядаючи проблеми політичного в спадщині античних мислителів, слід обґрунтувати деякі принципи застосовуваних нами підходів. Вивчення історії античної класики, теоретична реконструкція її положень неможливі без органічного сполучення її проблематики з особливостями історичної епохи. Подібно до того, як філософія, за словами Гегеля, - це «епоха, схоплена в думках», так і політична доктрина виражає в системі понять унікальність і своєрідність свого часу. Щоб розшифрувати зміст того або іншого представленого вчення, стати зацікавленим співрозмовником того чи іншого мислителя, необхідно актуалізувати зміст конкретних завдань і особливостей історичних умов.

Ступінь врахування в тій чи іншій політичній теорії умов свого часу є в той же час критерієм глибини і постановки усвідомлення проблем епохи. В античній Греції роздуми над моральними канонами людини були органічно ув'язані з осмисленням особливостей буття людини як полісного буття. Цю обставину в свій час помітив оригінальний дослідник античної філософії і культури А.Ф. Лосєв. Звільнений від родової громади індивід міг проіснувати тільки за умови цілковитої зв'язку з іншими такими ж індивідами, «але це позначало виникнення замість общинно - родової організації вже нової

організації, в межах якої новий індивідум опинявся пов'язаним не меншими узами, ніж з родовою організацією».

Громадянство як принцип вимагало такого індивідуального забезпечення індивіда, яке передбачало цю індивідуальність як передумову для реальних взаємин між людьми і здійснення внутріполісних функцій. Звідси, за словами німецького філософа В. Віндельбанда, «повна спільність інтересів і бажань, як істотна риса здорового державного організму». Тому рефлексія полісного індивіда базувалася на якихось непорушних і абсолютних істинах, до числа яких ставилася ідея блага і справедливості. Вважалося, що саме ці принципи в більшій мірі відповідають інтересам згуртування поліса. Ця ж тема звучить при вирішенні проблем визначення кола осіб, допущених до участі в політичній діяльності, і правил здійснення цієї діяльності. Втім, беручи до уваги передумови і умови розвитку античної думки, слід мати на увазі також і культурну, інтелектуальну середу, існували духовні норми та цінності.

Соціокультурний, загальнофілософський контекст входить, і досить суттєво, в творчу лабораторію того чи іншого мислителя, закарбовується в текстах і джерелах. **Антична політична думка зросла на фундаменті міфологічних, релігійних, філософських уявлень**, випробувала на собі вплив інтелектуального контексту і сама впливала на нього. Причому в даному випадку ми маємо на увазі вплив не тільки безпосереднє, на «близькій» відстані, подібно, наприклад, впливу, наданому Сократом на Платона, але й більш опосередковане, непряме, що йде від загального інтелектуального фону епохи, панівного світогляду або іншого світогляду, що набуває все більший авторитет і вплив.

«Антична філософська і політична думка «була і залишається найважливішою стороною духовно-морального формування особистості, надійним джерелом збагачення розуму і душі, нарешті, воістину естетичного задоволення від прилучення до великих безсмертних думок, ідей...».

Наприклад, тлумачення політичних питань у Сократа синкретично з обґрунтуванням етичних, моральних питань. Моральність «поглинає» політику. Тому питома вага власне політичної проблематики в його творчості незначна. У Платона спостерігається ослаблення етичної проблематики, зате надзвичайно посилюється аргументація, пов'язана з загальнофілософської позицією об'єктивного ідеалізму. Уявлення Платона про форми держави, причини їх зміни, політичних принципах ідеальної держави свідчать не тільки про тенденції, що намітилася до деталізації політичних питань, але й про серйозний вплив загальнофілософських поглядів. І, нарешті, у Аристотеля, політичні питання опрацьовуються настільки детально, що стає можливим виділити їх в окрему тему. Підводячи підсумки досягнень давньогрецької нерозчленованої науки аж до кінця IV в., **Аристотель здійснює першу плідну спробу виділення самостійних наукових областей: філософії, логіки, математики, вчення про неорганічну органічну природу, етику і політику.**

У чотиритомній історії філософії, виданої АН СРСР у 1957 р., Сократ

визнається «завзятим супротивником матеріалістичного світогляду». «Сократ був главою філософського гуртка молодих аристократів», в який входили «Платон - затятий противник демосу; Алківіад, який змінив афінської демократії і перейшов на бік аристократичної Спарти; Критій, який очолив реакційну диктатуру 30 олігархів в Афінах, і Ксенофонт - противник демократії, шанувальник Спарти». Тенденційність і заангажованість подібного роду добірки імен очевидні. Ігнорується при цьому той відомий історичний факт, що Сократ, як, втім, і численні його слухачі, був також супротивником тиранії, за що поплатився стратою.

Нарешті, вельми характерний висновок: «Ідеалістична етика Сократа приваблювала в усі наступні епохи й привертає і тепер ідеологів реакційних кіл суспільства, що намагаються надати моральну санкцію строю експлуатації і гноблення». Такий критичний аналіз ідей Сократа повністю дискредитує зміст моральної позиції грецького мислителя з її спрямованістю на піднесення і облагороджування людини. Та ж схема накладалася на оцінку спадщини Платона і Аристотеля.

Історія громадської думки стародавнього світу, розглянута в руслі «біле» і «чорне», «свої» і «чужі», «прогресивне» і «регресивне», **збіднює бачення всього різноманіття політичної культури античного світу і особливо тих її напрямків, які безпосередньо не співвідносилися з названими напрямками.** Ідейна нетерпимість, заснована на абсолютизації протилежності філософських напрямків і думок, конфліктності природи світу політики, вибудованої на полюсній моделі «демократ - аристократ», значно спрощує процес інтерпретації внутрішньої логіки розвитку античної політичної думки.

Погляди на моральні принципи полісної життя, органічно вплетені в античних авторів в контекст загальнофілософських і політичних ідей, були виключно оригінальними підходами і системами. У них виявлялася неповторна творча індивідуальність їх авторів. Для кожного з них теоретизування виступало способом включення в осмислення основоположних доль людства, локалізованого здебільшого в бутті поліса.

Ця систематична рефлексія була спровокована умовами дуже непростого часу, коли, за словами видатного німецького дослідника античної культури Т. Гомперца, надзвичайно посилюлося «занепокоєння, властиве всякій перехідною епосі», і поруч «з песимізмом виявилися відсутність стійкості, постійні коливання між крайніми протилежними напрямками думки».

Тим теоретичним простором, в якому могли **бути співставні позиції грецьких мислителів, була занепокоєність за долю поліса, непорушність його установлень і порядків, прагнення сприяти його зміцненню і процвітанню.** Чудово з цього приводу сказав Т. Гомперц: «Сократ болісно відчував у своїх сучасників відсутність внутрішньої гармонії і певної єдиної волі». І далі не менш характерне визнання: «Той розлад, який ми спостерігаємо в драмах Евріпіда, повинен був змушувати шукати нового світогляду, яке могло б також повно охопити людину, як колись релігія». Заклопотаність долями поліса і була тою самою ланкою, тим самим «вічним» і постійним питанням,

яке турбувало всіх представників античності, створив умови для можливості осмисленого діалогу між ними.

Не можна не погодитися в цьому плані з найвизначнішим дослідником античної філософії А.С. Богомоловим, що **«історія філософії та суспільної думки - не поле битви, засіяне мертвими кістками розбитих систем, перекинутих навчань, спростованих принципів. Це творчий процес, в ході якого відбувається взаємне збагачення (іноді, втім, і збіднення - коли жорсткість і односторонність одного вчення перешкоджають творчому розвитку іншого вчення)»**.

2. Релігійно-політичні концепції Середньовіччя.

Політична думка Середньовіччя пронизана піклуванням про пошук **основ стійкого порядку, поміркованих форм правління, вимогам «законопослушання»**. В Середньовіччя влада осмислюється як здійснення божого промислу. Покірність державній владі - одна з основних вимог християнської моралі. В основі вимог лежить заповідь Христа в лояльності і покірності владі: **«Віддайте кесарю (царю) кесарево (цареве), а Богу Божове»**. Ранньохристиянські апологети (Афіногор, Тертуліан та ін.) закликали християн покоритися державній владі. В Арабському Сході, Середній Азії, Закавказзі та інших регіонах різні вчення виправдували іслам і закликали населення покорятися владі, бо влада це воля Аллаха. В X-XI ст. в працях відомих філософів Середньої Азії відображались політичні ідеї і концепції про державу і державний устрій.

В XII -XIII ст. по всій Європі прокотилась хвиля єретичних рухів, що серйозно похитнули віру у святість і непорушність феодальних устоїв. Різка критика феодального ладу і його ідеології єретиками потребувала нового ідеологічного обґрунтування феодалізму.

Один з визначних ідеологів католицизму домініканський монах Фома Аквінський (1226-1274 р р.) прагнув обґрунтувати непохитність феодалізму, виступав за активне вторгнення церкви в філософію і науки, проти двох істин, що давало певний простір пошуку земної істини, нижчої у порівнянні з істиною небесною, що досягається відвертістю і вірою, але не залежною від неї, а іноді і навіть приходять в суперечність з нею. Особливість уявлень про політичну думку доби феодалізму полягала в богословському трактуванні їх. Але водночас навіть видатні теологи тієї епохи часто посилалися на Арістотеля, роблячи свої узагальнення щодо розвитку сучасного їм політичного життя.

В епоху середньовіччя людська сутність із політичної була зведена до релігійної. Християнство перетворило гнучкі ідеали античних філософів на легкозасвоювані догмати. Релігійні догми одночасно стали і політичними аксіомами. Їх суть досить чітко визначив А. Августин, який писав, що весь рід людський, життя якого від Адама до кінця цього віку є, так би мовити, життям однієї людини, визначається божими законами, ... а керують ті, котрі

підключаються, як чоловік — жінкою, батьки — дітьми, пани — рабами. Підкоряються ті, про кого дбають, як жінки — чоловікам, діти — батькам, раби — панам.

Найяскравіше це виявляється у засновників християнської політичної теорії — Аврелія Августина (354—430) і Фоми Аквінського (1226—1274). Августин, на відміну від Платона і Аристотеля, побудував свою концепцію "кращого життя" (щастя від Бога) на можливостях і здібностях людини, реалістичному гуманізмові: людина не зневажає іншу людину через її вади, вона ненавидить вади, зате любить людину.

У християнському політичному вченні Ф. Аквінського держава розглядається як певна частина універсального порядку, творцем і правителем якої є Бог. Мета держави — збереження порядку та громадського спокою. Згідно з ним, влада має божий характер. Ідеальною формою управління він вважав змішану: монарх уособлює єдність, аристократія — належні їй заслуги, а народ, який залучається до управління, є гарантом соціальної злагоди. Дії монарха обмежені законами. З волею народу слід рахуватися.

І Августин, і Аквінський намагалися обґрунтувати верховенство церкви над світською владою.

З часом релігійна концепція політики втрачає панівне становище. Християнству не вдалося утримати її як світський придатак до релігії. У суспільному житті відбулися серйозні зміни. На арену політичного життя вийшли нові сили.

Період Реформації (16—17 ст.) в більшій частині Західної Європи характеризувався зародженням нових економічних відносин, активними політичними рухами низів і бурхливими сплесками в духовному житті. Особливо це виявилось в діяльності римсько-католицької церкви й ставленні до неї світської влади в більшості європейських країн, які прагнули незалежності від Риму й установа її своєї державної релігії. **Найяскравіший приклад — протестанська Реформація в Німеччині.** Це й повстання нижчих дворян під керівництвом фон Зікінгена в 1523 р., й Велика селянська війна 1525 р., й т. ін. Усі вони були спрямовані проти римсько-католицької церкви й увійшли в історію з такими реформаторами, як М. Лютер і Т. Мюнцер.

Мартін Лютер виступав проти претензій католицького духовенства на контроль віри й совісті на правах посередника між людьми та Богом. Була висунута вимога ліквідації відособленого стану священників, усієї їх надзвичайно дорогої ієрархії. Підупав авторитет папських декретів і постанов, рішень соборів. Єдиним авторитетом залишалося Святе писання.

Т. Мюнцер також виступав проти офіційної церкви. Його проповіді й організаторські здібності, що розкрилися в селянській війні, **були пов'язані з боротьбою проти панівної церковної та владної еліти.** Він стверджував, що тільки трудовий народ, "ремісники і плугатарі", здатні розуміти мету Бога, адже їхні інтереси цілком збігаються. На думку Мюнцера, майбутній лад можливий лише як результат боротьби народних мас проти поневолювачів. Ліквідацію феодалів і передачу всіх матеріальних благ до рук трудящих шляхом

зрівняльного розподілу він вважав початком "майнової спільноти".

В Англії Реформація, започаткована згори, набула дещо іншої спрямованості. Починаючи з 1534 р., тобто з уведенням "Акта про верховенство" й утворенням англіканської церкви, пориваються зв'язки з Ватиканом, закриваються монастирі, а їх землі конфіскуються, приймається англіканський символ віри з 39 статей, у яких відкидались основні догмати католицької церкви. Англіканська церква стала прикладом компромісного варіанта протестантизму, компромісу між землевласниками-аристократами й великою буржуазією, досягнутого внаслідок тривалої боротьби англійської королівської влади проти політичних та економічних зазіхань папського двору. Причина компромісу досить проста: як одні, так і інші вбачали в релігії засіб впливу на свідомість людей, щоб зробити їх слухняними наказам господарів, яких поставив над ними промисел Божий.

3. Політичні концепції Нового часу.

Політика, як зазначав ще давньогрецький мислитель Аристотель, стала невід'ємною частиною існування, вона коріниться у самій природі людини, як істоти, "приреченої" жити у колективі, державі, взаємодіяти з іншими людьми, державними інститутами.

У період Нового часу, з зародженням капіталістичних відносин, політична філософія намагалася позбутися теології (*вчення про Бога*), раціонально пояснити природу політичних явищ. У межах просвітницько - раціоналістичного періоду можна назвати такі основні політичні концепції: макіавеллізму, державного суверенітету, розподілу влади, правової держави й громадянського суспільства, марксизму.

У період формування національних держав перед політичною теорією стали цілком нові завдання (період Відродження і Реформації). Гуманістичний ідеал самодостатньої політичної думки виявляється у рішучу розриві зі середньовічної традицією, у пошуках нових принципів обґрунтування державної влади діяльності правителя. Яскравим підтвердженням цих орієнтацій є творчість *М. Макіавеллі* (1469 - 1527), яка дотепер викликає гарячі суперечки і інтерпретації.

Макіавеллі часто називають засновником реалістичного напрямку у політичній теорії, створив концептуальну базу прагматичного підходу до політики. Основний твір італійського мислителя - "Государ" (1520-1525).

Оголошений прибічником чистої політики, Макіавеллі відомий як мислитель, який відділяв політику від етики й релігії, як захисник принципу "мета виправдовує засоби".

Занепад за доби Відродження ідеалу християнського держави висунув на авансцену політиків, чії безпринципні вчинки шокували сучасників.. У творах Макіавеллі відбито характер політичних процесів тогочасної Італії.

Висуваючи програму об'єднання Італії, шматованої боротьбою незліченних політичних угруповань, він за об'єднання максимально великої території, за забезпечення порядку. Про те, що пошук найефективніших коштів

на досягнення стабільності становить найважливішу частину політичної теорії Макіавеллі, свідчить його ранній твір - **"Розмірковування першу декаді Тита Лівія" (1513-1516)**. У цій роботі розглядаються аналогічні питання - стабільність і єдність держави. Але тоді як у спокійні часи стабільність і єдність досягаються поступовим розвитком (як це було в республіканському Римі), то в надзвичайні ситуації необхідна "сильна рука".

У обох творах Макіавеллі розвиває думку, що суспільний і приватний добробут взаємопов'язані. Але тоді як у спокійний час поступове просвітництво громадян спричиняє зміцнення громадянського духу, то у період анархії необхідно застосовувати жорсткі заходи. Вважаючи виправданим використання у належний момент правителем сили та хитрості, реалістично оцінюючи природу людського егоїзму, Макіавеллі, водночас, не визнає необмеженої диктаторської влади після подолання кризи.

Реалізмом проникнута і концепція свободи, розроблена Макіавеллі. Свобода неприпустима під час кризи, оскільки вона суперечить безпеці. У спокійні часи вона, навпаки, тотожна безпеці, оскільки сприяє розвитку і зміцненню духу громадськості. У даному випадку управління без свободи неможливо, бо тільки у вільному стані люди можуть брати активну участь у житті держави

Важливо, що Макіавеллі вважає закон і право - основою свободи. Тому, за стабільної ситуації народні режими мають вищу силу. У виняткової ситуації негайний розрахунок і прийняття рішень. **Але за кризових ситуацій правитель, наділений надзвичайними повноваженнями, набагато ефективніший ніж формальна і повільна процедура народовладдя.**

Аналіз ідей Макіавеллі показує, що у ренесансну епоху теоретичний захист монархічних принципів правління є цілком виправданий. **Макіавеллі вперше у історії політичної думки заговорив про політику як окрему дисципліну в науці. Він провів політологічні дослідження розвитку державності у сучасній йому Західній Європі.** Вважаючи політичну науку точною наукою, Макіавеллі, узагальнюючи багатий емпіричний матеріал, накопичений на той час, зумів передбачити еволюцію державності від абсолютних монархічних систем до демократичного республіканському строю. Тому його вважають основоположником політичної науки у сенсі цього терміну.

Свідченням стрімкого розвитку політичної науки є і його вчення іншого видатного політичного мислителя Відродження - **Жана Бодена (1530-1596)**, а потім теорія іншого захисника монархічній влади - **Томаса Гоббса (1588-1679)**.

Будучи юристом за освітою, Боден розвивав політичні ідеї у найтіснішому зв'язку з аналізом природи й змісту закону, приєднуючись до теоретиків природного права. Боден відкидає ідею, за якою універсальні принципи можна застосовувати безпосередньо, становлячи конкретну систему права. Історія вчить, що не можна забувати різних ситуацій: різняться як спосіб життя людей, так і оточуючі обставини. Боден передбачив також багато ідей Монтеस्क'є **про вплив клімату на державний устрій в різних народів. Свої політичні ідеї**

він розвинув у роботі "Шість книжок про країну" (1577).

Відкидаючи аристотелівську концепцію виникнення держави шляхом переростання сім'ї у селище і, нарешті, в поліс, Боден стверджує, що, попри схожість із сім'єю, держава, формуючи велике співтовариство, **ґрунтується не так на інстинкті, як на силі**. Обидва об'єднання подібні у володінні авторитетом. У сім'ї - влада батька сімейства, спочатку що виникає з вшанування старших. У державі авторитет називається суверенітетом, що є продуктом сили.

Жан Боден сформулював поняття суверенітету як істотної ознаки держави. Суверенітет держави розумів як, неподільну, вільну від обмежень і законів владу громадянами і підданими.

Згідно вчення Бодена, основними ознаками суверенітету є:

- 1) **самостійність влади;**
- 2) **сталість і безперервність влади** (Франція : король помер, хай живе король);
- 3) **неподільність влади.**

Суверенна влада, на думку Ж. Бодена, має право видавати закони, оголошувати війну, здійснювати вищий суд, милувати, карбувати власні гроші, збирати податки.

Гоббс у політичній трактаті "Левіафан" (1651) виступив як захисник чистого принципу абсолютної одноосібної влади, що ототожнює себе із державою. Свої ідеї він обґрунтував, вдаючись до математичних понять.

Потреба у державі Гоббс виводить з властивостей людської природи, егоїзм і нерозсудливість якої втягують людей до безперервної боротьби, і анархії. Ще одна властивість людини - постійне прагнення до задоволення власних (переважно фізіологічних) бажань. На цьому прагненні виростає жага влади, яку Гоббс визначає як здатність індивіда забезпечити максимально можливу суму благ. Оскільки прагнення до виживання і до постійної насолоди є найсильнішими у людині, то боротьба стає безупинною. Це - "війна всіх проти всіх". Вихід із неї лише один.

Якщо люди хочуть безпеки, вони мають відмовитися від можливості спрямовувати свої бажання куди заманеться, не звертаючи увагу на інших. Реалізація принципів державності практично можливе **тільки шляхом громадського договору, що має бути загальним і взаємним**. Влада передається одній людині чи корпорації правителів, які працюватимуть на благо народу.

Розвиваючи вчення про монархічний суверенітет, **Гоббс зробив вибір на користь принципу сили** (під впливом досвіду першої англійської революції, яка повністю змінила політичну систему та завершилася реставрацією старої королівської династії).

4. Теорії походження держави.

4.1. Теологічна теорія походження держави виникла за часів глибокої

давнини. Відповідно до неї державний - устрій був дарований людям вищими силами для виконання божественного задуму облаштування світу. **Усяка влада, таким чином, походить від Бога.** Верховний правитель є або уособленням божества, або його представником на землі. Згідно з ученням одного з яскравих представників цього напрямку — середньовічного католицького філософа **Фоми Аквінського (XIII століття):** **будь-яке посягання на владу правителя є посяганням на самого Бога і заздалегідь приречене на невдачу.** Поняття «держави» і «влада правителя» **ототожнюються**, і ні в якому разі не можуть розглядатися окремо одне від одного. Лише свята церква, як пряме представництво Бога на Землі, може критикувати правителя або позбавляти його влади під приводом того, що дії правителя не відповідають божественній волі.

4.2. Антропологічна (патріархальна) теорія походження держави Давньогрецький філософ **Аристотель**, який уперше сформулював цю теорію в IV столітті до нашої ери, указував, **що людина за своєю природою є «істотою політичною».** Вона не може жити без суспільства, і з цієї необхідності в об'єднанні виникає сім'я. Сім'ї об'єднуються в селище, а селища в місто-державу. У XIX столітті ці погляди розвинулися у патріархальній теорії англійця Роберта Філмера, згідно з якою держава виникла в процесі механічного з'єднання родів у племена, а племен — у більш велику спільноту.

4.3. Договірна теорія походження держави. Теорію суспільного договору **Томаса Гоббса**, Джона Локка, Жан-Жака Руссо було сформульовано в XVI—XIX столітті. Згідно з цією теорією держава виникає з об'єктивної потреби людей у спеціальному механізмі, який міг би регулювати відносини між індивідами, вирішувати соціальні конфлікти. Виходячи з цієї необхідності люди домовилися між собою про передачу своїх політичних прав (або їхніх частин), загальній організації, створивши таким чином державу.

4.4. Психологічна теорія походження держави. Автори — французький дипломат граф Жозеф Артюр де Гобіно, який опублікував у 1853 — 1855 роках «Все про нерівність людських рас» і англійський письменник XIX століття **Х'юстон Стюарт Чемберлен.** Держава виникає з психологічної потреби більшості людей як організація, створена для управління суспільством творчою меншиною, вона покликана бути основою адекватної ієрархічної соціально-політичної структури. Походження держави пов'язується з людською психікою, якій притаманна потреба копіювати дії та підкорятися лідеру — видатній особі, яка здатна керувати суспільством. Держава є організацією для здійснення такого керівництва. Жозеф Артюр де Гобіно та Х'юстон Стюарт Чемберлен вважали, що за своєю природою людство поділяється на два основних психічних типи: ті, кому за їх психічними якостями визначено панувати в суспільстві; ті, хто має потребу в поводителі, кому визначено Небом перебувати в послуху

4.5. Теорію завоювання походження держави було розроблено в XIX

столітті Людвігом Гумпловичем, К. Оппенгеймером, Е. Тюрінгом, Карлом Каутським.

Походження держави пов'язується з притаманними історії розвитку людства війнами, що є проявом закону природи, який передбачає підкорення слабких сильними. Для закріплення такого підкорення і створюється держава як особливий апарат примусу.

4.6. Історико-матеріалістичну теорію походження держави було розроблено в XIX столітті Карлом Марксом і Фрідріхом Енгельсом. Поява держави зумовлюється економічними причинами: суспільним поділом праці, виникненням приватної власності та розшаруванням суспільства на соціальні верстви з протилежними економічними інтересами. Економічно пануючий у суспільстві клас сконцентрував у своїх руках не лише власність, але і необхідну для її захисту політичну владу. У цих умовах громадянське самоврядування, що існує при родовому ладі, поступово замінюється спеціальною політичною організацією — державою, за допомогою якої економічно пануючий клас захищає свої інтереси, підтримуючи своє привілейоване положення в суспільстві і придушуючи опір експлуатованих класів.

4.7. Гідравлічна («іригаційна») теорія Вітфогеля передумовою ранньої державності вважає перехід до іригаційного землеробства. Його впровадження не тільки сприяло зростанню обсягу сільськогосподарської продукції, а ще й створювало необхідні організаційні умови розгалуженого державного апарату. Вітфогель пов'язував деспотичні форми держав азійського способу виробництва з будівництвом іригаційних споруд, для чого необхідні були жорстке централізоване управління і підпорядкування. Деспотизм він називав «гідравлічною» цивілізацією.

У сучасному політичному світі поширена думка, що будь-яка з відомих теорій не може повністю охопити передумов виникнення держави і висвітлює лише певну групу причин її появи. Лише у своїй сукупності теорії досить повно відтворюють картину передумов та процесів виникнення держави.